

Ks. Krzysztof Witko

Fontenay-aux-Roses

ORCID: 0009-0002-9101-3546

POLISEMIA SŁOWA PERSONA (OSOBA) W MYŚLI ŚW. AUGUSTYNA Z HIPPONY (354–430)

Przyczynek do teologicznego myślenia o osobie

*PTHE POLYSEMY OF THE WORD “PERSONA” (MEANING A PERSON)
IN THE THOUGHT OF SAINT AUGUSTINE OF HIPPO (354–430).
A CONTRIBUTION TO THEOLOGICAL REFLECTION ON THE PERSON*

ABSTRACT:

This article offers a rudimentary analysis of selected texts by Augustine in order to explore the semantic richness of the word *persona* (“person”). It examines three key dimensions of perception in the works of the eminent ancient thinker from Tagaste – Bishop of Hippo: *persona* in the socio-anthropological context, *persona* in Christological discourse, and *persona* in Trinitarian discourse. The conclusion highlights the importance of Augustine’s theological thought for contemporary reflections on the person called to life by Love and for love.

Niniejszy artykuł to rudymenarna analiza wybranych tekstów św. Augustyna, przeprowadzona w celu zaprezentowania bogactwa znaczeniowego terminu: *persona* („osoba”). Zostały w nim omówione jego trzy kluczowe poziomy percepcji, obecne w dziele wybitnego, starożytnego myśliciela z Tagasty – biskupa Hippony: *persona* w wymiarze społeczno-antropologicznym, *persona* w dyskursie chrystologicznym i *persona* w dyskursie trynitarnym. W zakończeniu wypuklono znaczenie teologicznej myśli św. Augustyna dla współczesnej refleksji nad osobą powołaną do życia z Miłości i do miłości.

Słowa kluczowe: *persona* („osoba”), Jezus Chrystus, Trójca

Keywords: *persona* (“person”), Jesus Christ, Trinity

Osoba – rozumiana jako indywidualny byt świadomy swego uprzywilejowanego miejsca w otaczającym świecie, odpowiedzialny za swój los i zdolny do wolnych aktów decyzyjnych w obliczu zagrożeń współczesnej cywilizacji i erozji humanistycznych wartości – wyraża najcelniej ideę wyjątkowości ludzkiej kondycji

i niezbywalnych praw dla wszystkich ludzi¹. Zadaniem niniejszego artykułu nie jest jednak próba przybliżenia horyzontu bogatej i różnorodnej refleksji nad osobą w europejskiej myśli filozoficznej i teologicznej, ale przypomnienie i zrozumienie źródłowego miejsca owej myśli, która, odpowiedzialna i prawdziwie humanistyczna, nie może przecież bezwiednie wyrzec się historycznej wyobraźni oraz zaniechać trudu pamięci i powrotu do źródeł.

Jak powszechnie wiadomo, szczególne miejsce w rozwoju pojęcia osoby zajmuje myśl św. Augustyna². Warto zatem poddać analizie trzy główne poziomy percepcji terminu: „osoba” (*persona*), obecne w dziele tego wybitnego, starożytnego myśliciela z Tagasty: 1. *persona* w wymiarze społeczno-antropologicznym, 2. *persona* w dyskursie chrystologicznym i 3. *persona* w dyskursie trynitarnym.

1. PERSONA W WYMIARZE SPOŁECZNO-ANTROPOLOGICZNYM

Rola, funkcja, przymioty

W zasadzie można przyjąć, że zgodnie z najprostszym i najbardziej oczywistym znaczeniem terminu: *persona* w łacinie klasycznej³ św. Augustyn odnosi to miano do człowieka z perspektywy jego roli społecznej, nadającej mu konkretną pozycję i status w obrębie zamieszkiwanego przez niego świata. Nawet pobieżna lektura kilku tekstów św. Augustyna pozwala dostrzec, że wyraz *persona* określa fizyczne, społeczne i zawodowe cechy człowieka, wskazując ponadto na ogólne i powszechne zachowania i działania ludzi w społeczeństwie. W tym kontekście, pokrewny terminom: maska i rola teatralna, ów rzeczownik łączy się najczęściej z czasownikami: *suscipere*, *sustinere* i *ponere* („podjąć”, „przyjąć”, „odgrywać” i „porzucić”). Jako przykłady, można przywołać kilka zdań Doktora Łaski, w których słowo *persona* występuje wyraźnie w jednym z powyższych znaczeń⁴:

- „[...] porzuci zatem zawód (*personam*) adwokata i przyjmie rolę filozofa”⁵
- „Nauczyłem się od ciebie [...] roli ważnej osobistości (*personam*)”⁶

¹ Por. K. Witko, *Wcielenie – osoba – zaangażowanie. Emmanuela Mouniera personalizm chrześcijański*, Lublin 2012; tenże, *Zagadnienie osoby w personalizmie Emmanuela Mouniera*, w: K. Witko, *Przejście. Śladami paschalnej wiary po krainie teologii*, Lublin 2014, s. 60-69.

² Por. E. Housset, *La vocation de la personne. L'histoire du concept de personne de sa naissance augustiniennne à sa redécouverte phénoménologique*, Paris 2007, 63-99.

³ Por. K. Witko, *U zarania łacińskiego pojęcia osoby (persona). Przyczynek do teologicznego myślenia o osobie*, „Vox Patrum” 35 (2015), s. 518-521; E. Bermon, *Persona*, <https://www.augustinus.de/projekte-des-zaf/augustinus-lexikon/artikel-des-monats/528-persona> [dostęp: 7.06.2024].

⁴ Por. M. Quatrefages, *Augustin et «persona»*, w: *La personne et le christianisme ancien*, red. B. Meunier, Paris 2006, s. 75-77.

⁵ Augustinus, *Contra Academicos libri tres* III, 16.35, PL 32, 953: „ponet igitur personam patroni, et philosophi consolatoris suscipiet” – w artykule stosuję zasadniczo własne tłumaczenia tekstów łacińskich, chyba że zaznaczono inaczej w przypisie.

⁶ Augustinus, *De Beata Vita*, 2.16, PL 32, 967: „personam [...] sustinere docuisti”.

- „Owszem, w tych strofach Proteusz przedstawia i odgrywa postać (*personam*) prawdy”⁷.

Ponadto św. Augustyn stosuje słowo *persona* w odniesieniu do funkcji kapłana i biskupa, np. w zdaniu: „do funkcji (*ad personam*) kapłańskiej należy oczyszczenie i usunięcie grzechów”⁸. Analogicznie, będąc nauczycielem i stróżem wiary, zapisuje i uwypukla: „mój osobisty urząd [biskupi] (*pro mea persona*) sprawuję w służbie Chrystusa”⁹.

Wyrażenie *ex persona*

Co więcej, charakterystyczne jest i to, że św. Augustyn używa wyrażenia *ex persona* na określenie roli człowieka lub anioła mówiących bądź działających w imieniu Boga, z Jego nadania, czyli na podstawie autorytetu otrzymanego z zewnątrz. I tak w historii zbawienia aniołowie lub ludzie mówili albo działali w imieniu Boga (*ex persona Dei*): „zapytamy się [...], czy aniołowie stworzeni wcześniej nie byli oddelegowani do mówienia w imieniu Boga (*ex persona Dei*)”¹⁰. Czasem wyrażenie *ex persona* oznacza ściślejszy związek proroka z Bogiem. Nie chodzi tutaj tylko o uzyskanie pełnomocnictwo, ale o sprawowanie funkcji w zastępstwie Boga, w Jego imieniu i mocą Jego autorytetu: „Niekiedy [prorocy] powtarzają słowa Boga, włączając w to ich własną osobę [...], przywdziewają na siebie postawę Boga (*ipsam Dei personam*)”¹¹. W innych miejscach uwidacznia się wyraźnie nabieranie u św. Augustyna przez słowo *persona* metaforycznego znaczenia w celu uwypuklenia prawdy, że anioł lub prorok są „wyznaczeni do tego, aby występować w imieniu Pana (*personam Domini*)”¹² i swoje powołanie „podejmują z inicjatywy Boga (*ipsam Dei personam*)”¹³.

Istotnie zastosowanie przez św. Augustyna wyrażenia *ex persona* łączy się z przekonaniem, iż to sam Bóg oznajmia swoją niewidzialną obecność przy pomocy oddanego mu stworzenia, żeby człowiek mógł dostrzec Jego rzeczywistość cieleśnie i materialnie: „A zatem, dostosowując się do słabości naszych zmysłów, Bóg nie tyle się ukazał, co raczej dał o sobie znać (zapowiedział się)”¹⁴.

⁷ Augustinus, *Contra Academicos libri tres*, III, 6.13, PL 32, 940: „veritatis, inquam, Proteus in carminibus ostendat sustinetque personam”.

⁸ Augustinus, *De diversis quaestionibus octoginta tribus*, 61.2, PL 40, 49: „ad quam personam [sacerdotalem] pertinet mundatio et abolitio peccatorum”.

⁹ Augustinus, *De Trinitate. Admonitio*, PL 42, 815-816: „pro mea persona quam in servitio Christi gero”.

¹⁰ Augustinus, *De Trinitate*, II, VII.13, PL 42, 853: „an Angeli, qui jam erant, [...] ut ex persona Dei loquerentur”.

¹¹ Tamże, III, X.19, PL 42, 879: „Sicut etiam cum homines annuntiant, aliquando ex sua persona verba Dei loquuntur [...], ipsam Dei personam in se suscipiunt” – por. tamże, III, X.27: „ipsis loquentibus vel agentibus aliquid ex persona Dei” („ci, którzy mówią lub działają w imieniu Boga”).

¹² Tamże, II, XIII.23, PL 42, 860: „personam Domini sui gerebat”.

¹³ Tamże, III, X.19, PL 42, 879: „ipsam Dei personam in se suscipiunt”.

¹⁴ Augustinus, *Contra Maximinum Haereticum Arianorum Episcopum*, II, XXVI.10, PL 42, 811: „Ergo Deus, sicut infirmis hominum sensibus, magis significatus quam demonstratus est”.

Persona w dyskursie antropologicznym

Wreszcie w dziele św. Augustyna słowo *persona* jest synonimem wyrazu *homo*. Warto podkreślić, że nigdy nie odnosi się ono do rzeczy lub zwierzęcia. Niemniej jednak u biskupa Hippony wyraz *persona* nie zacierza świadomości, że „człowiek jest zwierzęciem rozumnym i śmiertelnym”¹⁵. Z jednej strony, odróżnia się on od świata zwierzęcego swoją rozumnością¹⁶, a z drugiej to, iż jest śmiertelny, różni go od aniołów.

Wiadome jest także pokrewieństwo definicji osoby u Boecjusza: „osoba jest indywidualną substancją o rozumnej naturze”¹⁷ z fragmentem pochodzącym z zakończenia Augustyńskiego traktatu *De Trinitate*: „osoba to każdy pojedynczy człowiek, [...] [który – aut.] jest istotą rozumną składającą się z duszy i ciała”¹⁸.

Uwidacznia się wyraźnie to, że w owym fragmencie datowanego na lata 399-419¹⁹ traktatu *O Trójcy*, dzieła wieku dojrzałego, *persona* na poziomie antropologicznym oznacza konkretną i rozumną jednostkę ludzką, pojmowaną jako osobowe scalenie duszy i ciała. Stąd *persona* jest synonimem słowa *homo* („człowiek”) i nie sprowadza go tylko do jego cech fizycznych i społecznych, ale wskazuje przede wszystkim na jego wyjątkowość w wymiarze moralno-duchowym²⁰. Na tym poziomie refleksji możemy przejść do chrystologicznego znaczenia terminu *persona*.

2. PERSONA W DYSKURSIE CHRYSOLOGICZNYM

W odniesieniu do Jezusa Chrystusa św. Augustyn używa terminu *persona*, chcąc ukazać w Nim jeden podmiot (osobę) łączący w sobie Boga i człowieka bez ich

¹⁵ Augustinus, *De Civitate Dei*, IX, XIII.3, PL 41, 267: „sicut homo medium quiddam est, sed inter pecora et Angelos, ut, quia pecus est animal irrationale atque mortale, Angelus autem rationalis et immortalis, medius homo est, sed inferior angelis, superior pecoribus, habens cum pecoribus mortalitatem, rationem cum Angelis, «animal rationale mortale»” („w ten sposób człowiek jest w pewnym sensie istotą pośrednią między zwierzętami i aniołami. Ponieważ zwierzę jest istotą pozbawioną rozumu i śmiertelną, a anioł istotą rozumną i nieśmiertelną, można powiedzieć, że człowiek jest między nimi, śmiertelny jak zwierzęta, rozumny jak aniołowie; jednym słowem, «istota rozumna i śmiertelna»”).

¹⁶ Augustinus, *De Trinitate*, XV, 1, PL 42, 1057: „iam pervenimus ad eius imaginem, quod est homo, in eo quo ceteris animalibus antecellit, id est ratione vel intelligentia, et quidquid aliud de anima rationali vel intellectuali dici potest, quod pertineat ad eam rem quae mens vocatur vel animus” („oto doszliśmy teraz do jego obrazu: do człowieka, a dokładniej do tego, czym człowiek przewyższa inne zwierzęta, mam na myśli rozum, inteligencję i wszelkie przymioty duszy rozumnej i intelektualnej, które należą do tej rzeczywistości nazywanej umysłem lub duszą”).

¹⁷ Boethius, *De persona et naturis duabus*, III, 1, PL 64, 1343: „persona est naturae rationalis individua substantia”.

¹⁸ Augustinus, *De Trinitate*, XV, VII.11, PL 42, 1065: „una persona, id est singulus quisque homo, [...], homo est substantia rationalis constans ex anima et corpore”.

¹⁹ Por. *Die Schriften Augustinus (chronologisch)*, <https://www.augustinus.de/einfuehrung/werke-mit-werkeliste?start=2> [dostęp: 7.06.2024].

²⁰ Por. M. Quatrefages, *Augustin et «persona»...*, s. 77-80.

wzajemnego umniejszenia bądź pomieszania. Termin ten pojawia się już w *Liście 137* z 411 r.²¹:

Niektórzy domagają się natarczywie, aby przedstawić im dowód, w jaki sposób Bóg mieszał się z człowiekiem, że stał się jedną osobą Chrystusa, „i dlaczego” mogło wydarzyć się to tylko jeden jedyny raz, jak gdyby „oni” sami „sobie” mogli dostarczyć wyjaśnienia sprawy, która codziennie ma miejsce, „a mianowicie”, że dusza miesza się z ciałem, w wyniku czego powstaje jedna osoba ludzka. Jak bowiem w jedność osoby dusza „używa” ciała „w taki sposób”, że „jest” człowiek, tak w jedność osoby Bóg „używa” człowieka „w taki sposób, że jest” Chrystus. W tamtej zatem osobie jest mieszanina duszy i ciała, w tej zaś „osobie” jest mieszanina Boga i człowieka [...]. Osoba więc człowieka jest mieszaniną duszy i ciała, osoba zaś Chrystusa jest mieszaniną Boga i człowieka²².

Niewątpliwie kryje się w tym tekście analogia do posługiwania się ciałem przez duszę. Niektórzy pragnęli dostrzec w niej wpływ antropologii neoplatońskiej ze względu na zastosowanie słownictwa nawiązującego do idei „użycia”, „wykorzystywania” i „mieszaniny”²³. Jest to z całą pewnością zubożenie i uproszczenie myśli św. Augustyna, który niejednokrotnie odrzucał neoplatoński dualizm. Wystarczy w tym miejscu przytoczyć jego dwie refleksje, w których wyraźnie odżegnuje się od wszelkiego dualizmu duszy i ciała: „ktokolwiek zatem chce oddzielić ciało od ludzkiej natury, jest głupi”²⁴ oraz „ciało nie jest ozdobą lub pomocą, która przychodzi z zewnątrz, ale należy do samej natury człowieka”²⁵.

Zresztą św. Augustyn rychło zrezygnował w swojej antropologii teologicznej ze słów: „mieszanina” i „użycie” na rzecz konkretnej jedności dwóch równych sobie elementów składowych o tej samej wartości. W tekście napisanym około 421 r. czytamy: „Jak każdy człowiek jest jedną osobą, mianowicie duszą rozumną i ciałem, tak też Chrystus jest jedną osobą, Słowem i człowiekiem”²⁶.

²¹ Por. tamże, s. 81.

²² Augustinus, *Epistula 137*, 11, PL 33, 520: „Sic autem quidam reddi sibi rationem flagitant, quomodo Deus homini permixtus sit, ut una fieret persona Christi, cum hoc semel fieri oportuerit; quasi rationem ipsi reddant de re quae quotidie fit, quo modo misceatur anima corpori, ut una persona fiat hominis. Nam sicut in unitate personae anima utitur corpore, ut homo sit: ita in unitate personae Deus utitur homine, ut Christus sit. In illa ergo persona mixtura est animae et corporis; in hac persona mixtura est Dei et hominis [...] ergo persona hominis mixtura est animae et corporis, persona autem Christi mixtura est dei et hominis” – cytuję polskie tłumaczenie tekstu z osobistymi poprawkami ujętymi w cudzysłowach apostrofowych: A.P. Stefańczyk, *Święty Augustyn, List do Wulzjana (Epistola 137)*, 11, „Vox Patrum” 30 (2010), s. 894-895.

²³ Por. M. Quatrefages, *Augustin et «persona»*..., s. 82.

²⁴ Augustinus, *De anima et ejus origine* (z lat 419-421), IV, II.3, PL 44, 525: „quisquis ergo a natura humana corpus alienare vult, desipit”.

²⁵ Augustinus, *De cura pro mortuis gerenda* (z lat 420-421), III.5, PL 40, 595: „Haec enim non ad ornamentum vel adjutorium, quod adhibetur extrinsecus, sed ad ipsam naturam hominis pertinent”.

²⁶ Augustinus, *Enchiridion ad Laurentium*, XXXVI.11, PL 40, 250: „Quemadmodum est una persona quilibet homo, anima scilicet rationalis et caro, ita sit Christus una persona, Verbum et homo”.

Już na tym etapie naszej kwerendy można zauważyć, że w dziele św. Augustyna chrystologiczna percepcja terminu „osoba” dąży do uchwycenia głębszego sensu jedności Boga i człowieka w Jezusie Chrystusie. Biskup Hippony pisze: „Albowiem przez to przyjęcie [wcielenie] jedno z nich nie zostało przemienione ani przekształcone w drugie; bo boskość nie została przekształcona w stworzenie, aby przestała być boskością, ani stworzenie w boskość, aby przestało być stworzeniem”²⁷.

Z jednej strony jedność Osoby Jezusa Chrystusa nie oznacza pomniejszenia lub zatarcia którejs z natur. Wprost przeciwnie, w Jezusie Chrystusie zachowana jest w pełni integralność osoby i podtrzymana jednocześnie odrębność zarówno Boskiej, jak i ludzkiej rzeczywistości. Z drugiej natomiast strony dwoistość natur Zbawiciela nie zaprzecza jedności. Osoba to właśnie miejsce i szczytowy punkt zjednoczenia i spójności między Bogiem i człowiekiem. Św. Augustyn mówi o tym *expressis verbis* w jednej z homilii na Boże Narodzenie: „Ten sam Bóg, który jest człowiekiem, i ten sam człowiek, który jest Bogiem: nie przez pomieszanie natur, lecz przez jedność osoby”²⁸.

Z przytoczonych powyżej tekstów wynika, że termin *persona* nie oznacza bynajmniej w chrystologii jedności dwóch ról²⁹, ale jedność sposobu bycia Jezusa Chrystusa dla ludzi³⁰. W Osobie Zbawiciela Bóg przyjmuje naturę ludzką bez zmieszania oraz rozłączenia boskości i człowieczeństwa. Zatem formuła „jedna osoba, dwie natury” streszcza chrystologię św. Augustyna. W swojej homilii przeciwko arianom powiedział wyraźnie:

Dlatego Jezus mówi: „Zstąpiłem z nieba nie po to, aby czynić moją wolę, lecz wolę tego, który Mnie posłał”. [...] Oznacza to, że nie jest tylko człowiekiem, jest także Bogiem. Pokazuje, że jest osobą w dwóch naturach, to znaczy z natury Boga i z natury człowieka, aby uniknąć sytuacji, w której dwie osoby doprowadziłyby do czwórności, a nie do trójcy. Ponieważ ma podwójną substancję, ale jest

²⁷ Augustinus, *De Trinitate*, I, VII.14, PL 42, 829: „Neque enim illa susceptione alterum eorum in alterum conversum atque mutatum est; nec divinitas quippe in creaturam mutata est ut desisteret esse divinitas, nec creatura in divinitatem ut desisteret esse creatura”.

²⁸ Augustinus, *Sermo* 186, 1, PL 38, 999: „Idem Deus qui homo, et qui Deus idem homo: non confusione naturae, sed unitate personae”.

²⁹ Na temat tzw. egzegezy prosopograficznej i roli św. Augustyna w wyjaśnieniu określenia *persona* – por. M.-J. Rondeau, *Les Commentaires patristiques du Psautier (IIIe-Ve siècles). Exégèse prosopologique et théologie*, OCA, 220, t. 2, Rome 1985. W egzegezie biblijnej św. Augustyna osoba jest podmiotem mówiącym i działającym. Wyrażenia: *persona Christi* lub *persona Patris* odpowiadają na pytanie: „kto mówi?”. Podobnie jak u Tertuliana, poprzez słowo *persona* św. Augustyn wskazuje na wypowiadającą się osobę – por. E. Housset, *La vocation de la personne...*, s. 74; H.R. Drobner, *Person-Exegese und Christologie bei Augustinus. Zur Herkunft der Formel „una persona”*, Leiden 1986; E. Bermon, *Persona*, <https://www.augustinus.de/projekte-des-zaf/augustinus-lexikon/artikel-des-monats/528-persona> [dostęp: 7.06.2024].

³⁰ Por. F.-R. Moreau, *La notion chrétienne de Personne: interactions entre théologie trinitaire et anthropologie dans la théologie latine*, s. 5-7, <https://www.communautesaintmartin.org/wp-content/uploads/2017/02/la-notion-chretienne-de-personne-interactions-entre-theologie-trinitaire-et-anthropologie-dans-la-theologie-latine-.pdf> [dostęp: 7.06.2024].

jedną osobą, ogłosił: „Zstąpiłem z nieba”, odnosząc się do doskonałości Boga; ale dodaje: „nie po to, aby czynić moją wolę”, z powodu Adama, który czynił swoją, odnosząc się do posłuszeństwa człowieka. Chrystus jest jednym i drugim: Bogiem i człowiekiem [...]. Osoba Chrystusa jest jednością, składającą się z obu natur, zarówno boskiej, jak i ludzkiej³¹.

Poszukując w miarę pogłębionego sensu wyrazu *persona* u św. Augustyna, natrafiamy jeszcze na następujące zdanie: „Skoro ludzka postać Syna jest dziełem Trójcy Świętej w łonie Dziewicy Maryi, jest ona tylko osobą Syna, ponieważ tylko widzialna osoba Syna jest dziełem niewidzialnej Trójcy”³². Owszem, to oznacza, że ekonomia wcielenia Słowa jest dziełem zbawczym całej Trójcy, lecz tylko jedyny Syn Boży stał się człowiekiem. Jednakże też zakłada, iż jedność Osoby Jezusa Chrystusa, łącząca natury: boską i ludzką, objawia nam tajemnicę wewnętrznego życia Boga w Trójcy Świętej Jedyne. Toteż teraz na niej skupimy naszą uwagę.

3. PERSONA W DYSKURSIE TRYNITARNYM

Druga część księgi VII traktatu *De Trinitate* poświęcona jest terminowi *persona*. Niewątpliwie św. Augustyn przejął od Tertuliana użycie tego pojęcia w znaczeniu teologicznym³³. Jednakże biskup Hippony zna również tradycję grecką z jej słynną formułą *μία οὐσία, τρεῖς ὑποστάσεις*, w dosłownym, łacińskim przekładzie: *una essentia, tres substantiae* („jedna istota, trzy substancje”)³⁴. Niemniej woli użyć innego sformułowania: *una essentia vel substantia et tres personae* („jedna istota” lub „substancja i trzy osoby”), ponieważ w łacinie terminy: substancja i istota są bliskie sobie znaczeniowo, co sprawia, że słowo *substantia* nie zawsze jest synonimem wyrazu: osoba (*persona*)³⁵. I tak dochodzi

³¹ Augustinus, *Contra sermones Arianorum*, 7, 6, PL 42, 688: „«Descendi de coelo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui me misit [...]»; hoc est, non tantum homo, verum etiam Deus erat. Unam quippe ostendit esse personam in utraque natura, hoc est, Dei et hominis, ne si duas faciat, quaternitas incipiat esse, non trinitas. Quoniam itaque gemina quidem substantia, sed una persona est, propterea quod dictum est: «Descendi de coelo», refertur ad Dei excellentiam; quod vero adiunctum est: «non ut faciam voluntatem meam», propter Adam qui fecit suam, refertur ad hominis obedientiam: utrumque autem Christus, id est, Deus et homo [...]. Personae Christi unitas, ex natura utraque constans, divina scilicet atque humana”.

³² Augustinus, *De Trinitate* II, X.18, PL 42, 857: „sicut humanam illam formam ex virgine Maria Trinitas operata est sed solius Filii persona est, visibilem namque Filii solius personam invisibilis Trinitas operata est”.

³³ Por. K. Witko, *U zarania łacińskiego pojęcia osoby (persona)...*, s. 522-527.

³⁴ Por. tenże, „*Hypóstasis*” i „*prósōpon*” w refleksji teologicznej Ojców kapadockich na temat Trójcy Świętej, w: tegoż, *Przejsie. Śladami paschalnej wiary po krainie teologii...*, s. 93-106.

³⁵ Por. Augustinus, *De Trinitate*, VII, IV.9-V.10, PL 42, 941-943; M. Quatrefores, *Augustin et «persona»...*, s. 86; F.-R. Moreau, *La notion chrétienne de Personne...*, s. 3-5.

do następującego wniosku: „Lepiej jest być może mówić trzy osoby niż trzy substancje”³⁶.

Usiłując zrozumieć znaczenie tej łacińskiej formuły o trzech Osobach w Bogu, św. Augustyn nie waha się przyznać, że w rzeczywistości nie jest jasne, co ona oznacza. Jeśli ktoś pyta: „co trzy?” („Quid igitur tres?”), to ludzkie słowo jawi się jako zupełnie „bezaradne”. Owszem właściwa odpowiedź brzmi: „trzy Osoby” („Si enim tres Personae”³⁷), ale nie tyle wyjaśnia tajemnicę, ile wskazuje, że nie należy głucho milczeć³⁸.

Podążając śladami Tertuliana, Doktor Łaski stwierdza, iż termin *persona* pozwala uniknąć „pomieszania”, czyli modalizmu Sabeliusza, który twierdził, że Ojciec, Syn i Duch Święty to tylko odmienne sposoby objawiania się tego samego Boga w stwórczo-zbawczej ekonomii. Słowo „osoba” ma więc na celu jasne odróżnienie Ojca od Syna i Ducha Świętego. Pismo Święte poucza nas przecież z absolutną pewnością, że jest Ojciec, Syn i Duch Święty, ale Syn nie jest tym samym, co Ojciec ani też Duch Święty tym samym, co Ojciec i Syn³⁹. Wyraz „osoba” oznacza zatem w dyskursie trynitarnym imiona własne: Ojca, Syna i Ducha Świętego. Biskup Hippony pisze: „Ojciec jest Osobą w Trójcy”⁴⁰ i w jeszcze innym miejscu: „Oto Trójca: wszak są trzy Osoby, Ojciec Syna, Syn Ojca, Duch Ojca i Syna”⁴¹.

Innymi słowy, odcinając się jednoznacznie od doktryny sabelianizmu, św. Augustyn używa słowa *persona* na określenie w Trójcy Świętej swoistości, odrębności i niepowtarzalności poszczególnych Osób Boskich. Jednakże reagując na tendencje ariańskie, uwypukla też, że istnieje jednocześnie w Trójcy Osób jedność ich substancji oraz ich bóstwa: „Zgodnie z wiarą katolicką, która nie miesza ani nie rozdziela Trójcy, ani nie zaprzecza trzem Osobom, ani nie wierzy, że są one różnymi substancjami, z żadnego powodu nie można tego [nauczania] odrzucić”⁴². Bezsporne jest przecież to, że „ze względu na rozumienie Trójcy pewne rzeczy są osobno przypisywane poszczególnym Osobom; jednak nie są one rozdzielane (rozłączane), bowiem Trójca jest jedna, jedyna jest substancja, jedyna jest boskość Ojca, Syna i Ducha Świętego”⁴³.

³⁶ Augustinus, *De Trinitate*, VII, V.10, PL 42, 943: „Fortassis igitur commodius dicuntur «tres Personae», quam «tres substantiae»”.

³⁷ Tamże, VII, IV.7, PL 42, 940.

³⁸ Por. tamże, V, IX.10, PL 42, 918.

³⁹ Por. tamże, VII, IV.9, PL 42, 941-942.

⁴⁰ Augustinus, *Epistula* 120, III.16, PL 33, 459-460: „Pater una in Trinitate persona est”.

⁴¹ Augustinus, *De Trinitate* XV, XXIII.43, PL 42, 1090: „ita est illa Trinitas: sed tres personae sunt, Pater Filii, et Filius Patris, et Spiritus Patris et Filii”.

⁴² Augustinus, *Contra Maximinum Haereticum Arianorum Episcopum*, II, XXII.3, PL 42, 795: „secundum catholicam fidem, quae nec confundit nec separat Trinitatem, nec abnuat tres personas, nec diversas credit esse substantias, nulla ratione respuendum est”.

⁴³ Augustinus, *De Trinitate* I, IX.19, PL 42, 834: „Sed propter insinuationem Trinitatis personis etiam singulis nominatis dicuntur quaedam separatim; non tamen aliis separatim intelleguntur

W końcu owe wyraźnie wyodrębnione Osoby w Trójcy Świętej nie są odmiennymi częściami pomieszanymi bezładnie lub wzajemnie odgraniczonymi w nieokreślonej całości, lecz pozostają we wzajemnych relacjach. Sprzeciwiając się zarówno arianizmowi (brak jedności), jak i sabelianizmowi (brak wielości), św. Augustyn przytacza *Credo* Kościoła: „Wierzmy, że Ojciec, Syn i Duch Święty są jednym Bogiem, Stwórcą i Panem całego stworzenia; że Ojciec nie jest Synem, że Duch Święty nie jest ani Ojcem, ani Synem; ale że są Tróją Osób we wzajemnej relacji i w jedności równorzędnej (tej samej) istoty”⁴⁴.

ZAKOŃCZENIE

Kończąc krótką notę o wyrazie *persona* w dziele św. Augustyna, można stwierdzić z całą pewnością, że Doktor Łaski stosuje go w trzech wyraźnie wyodrębnionych obszarach dyskursów: antropologicznym, chrystologicznym i trynitarnym. Niewątpliwie biskup Hippony operuje klasycznym pojęciem *persona*, pod którym kryje się człowiek od strony roli społecznej lub religijnej, oraz wyznacza mu określoną pozycję i zawodowy status. Znamiennym rysem „antropologicznego” użycia tego pojęcia jest wskazanie, że *persona* oznacza cielesno-duchową jedność człowieka. Owa jedność osoby umożliwia św. Augustynowi przeniesienie terminu do chrystologii. W Jezusie Chrystusie, wcielonym Słowie Bożym, osoba wyraża jedność Boga i człowieka, bez pomieszania i bez zacierania różnic. Inaczej mówiąc, w Zbawicielu jest – z jednej strony – w pełni zachowana odrębność boskiej i ludzkiej rzeczywistości, a z drugiej – Jego Osoba to miejsce i szczytowy punkt zjednoczenia i spójności między Bogiem i człowiekiem. W końcu pojęcie osoby w dyskursie trynitarnym pozwala św. Augustynowi ukazać tajemnicę objawionego Boga Jedyne go w Trójcy Osób: Ojca, Syna i Ducha. Formuła *una essentia vel substantia et tres personae* określa cały kierunek jego refleksji trynitarnej.

Refleksja św. Augustyna nad osobą zasadza się na wierze Kościoła, który wyznaje jedynego Boga miłości, Trójosobowego, objawionego w Osobie Jezusa Chrystusa. Jako istota dogłębnie i substancjalnie dialogiczna, Bóg jest kimś innym niż „Absolutem istnienia”. Jest „Absolutem Miłości”, odwiecznym darem bez granic. To Bóg–Miłość powołał do życia człowieka także zdolnego do ofiarowania siebie z miłości. Nie należy zatem nigdy zapominać, że w refleksji św. Augustyna tajemnica Trójcy Świętej oświeśla nie tylko istotę Boga, ale jest też nowym światłem rzuconym na ludzkie życie.

propter eiusdem Trinitatis unitatem unamque substantiam atque deitatem Patris et Filii et Spiritus Sancti”.

⁴⁴ Tamże, IX, I.1, PL 42, 961: „credamus Patrem et Filium et Spiritum Sanctum esse unum Deum, universae creaturae conditorem atque rectorem; nec Patrem esse Filium, nec Spiritum Sanctum vel Patrem esse vel Filium; sed Trinitatem relatarum ad invicem personarum, et unitatem aequalis essentiae”.

Z powyższych rozważań wynika, że św. Augustyn z Hippony nie jest „myślicielem subiektywności” lub „świadomości samego siebie”. Nie jest „filozofem psychologicznej intymności” ani „osobistej introspekcji” czy nawet „autonomii jednostki”. Jego refleksja nad osobą wyrasta nie tyle z „doświadczenia egzystencjalnego”, ile z „podejścia teologicznego”⁴⁵, bazująca na istnieniu trynitarnego „ja” zakorzenionym zawsze w „my”. Jej „wzór” to wspólnota (komunia) miłości między trzema Osobami Trójcy Świętej. Dlatego osoba ludzka powinna zrozumieć, że istnieje tylko w darze i w relacji. To ostatecznie oznacza, iż teologiczna myśl św. Augustyna pozwala nam uwolnić się z pułapki monady zamkniętej w sobie, z pokusy samostwarzającej się jednostki w zachwycie spowodowanym sobą. Nigdy dość przypomnienia, że w teologicznej perspektywie osoba jest zawsze owocem odpowiedzi na wezwanie odwiecznej Miłości. Stanowi uobecnienie międzyosobowej więzi poprzez wolny i bezgraniczny dar z siebie⁴⁶.

BIBLIOGRAFIA

- Augustinus, *Contra Academicos libri tres*, PL 32, 903-958.
Augustinus, *Contra Maximinum Haereticum Arianorum Episcopum*, PL 42, 743-814.
Augustinus, *Contra sermonen Arianorum*, PL 42, 683-708.
Augustinus, *De anima et ejus origine*, PL 44, 475-548.
Augustinus, *De Beata Vita*, PL 32, 957-976.
Augustinus, *De Civitate Dei*, PL 41, 13-804.
Augustinus, *De cura pro mortuis gerenda*, PL 40, 591-610.
Augustinus, *De diversis quaestionibus octoginta tribus*, PL 40, 11-100.
Augustinus, *De Trinitate*, PL 42, 819-1098.
Augustinus, *De Trinitate. Admonitio*, PL 42, 815-817.
Augustinus, *Enchiridion ad Laurentium (De Fide, Spe et Charitate)*, PL 40, 231-290.
Augustinus, *Epistulae*, PL 33, 61-1094.
Augustinus, *Sermo* 186, PL 38, 999-1000.
Bermon E., *Persona*, <https://www.augustinus.de/projekte-des-zaf/augustinus-lexikon/artikel-des-monats/528-persona> [dostęp: 7.06.2024].
Boethius, *De persona et naturis duabus*, PL 64, 1337-1354D.

⁴⁵ Por. E. Housset, *L'invention de la personne par saint Augustin et la métaphysique contemporaine*, *Quaestio: annuaire d'histoire de la métaphysique* (= The Yearbook of the History of Metaphysics = annuario di storia della metafisica = Jahrbuch für die Geschichte der Metaphysik), 2006, 6, s. 463-482, <https://normandie-univ.hal.science/hal-01879986/document> [dostęp: 7.06.2024].

⁴⁶ Por. J.-F. Petit, *La personne chez saint Augustin*, «Itinéraires Augustiniens» 50 (2013), s. 42-46; E. Housset, *L'intériorité d'exil. Le soi au risque de l'altérité*, Paris 2008; tenże, *La vocation de la personne (opus citatum supra)*.

- Die Schriften Augustinus (chronologisch)*, <https://www.augustinus.de/einfuehrung/werke-mit-werke-liste?start=2> [dostęp: 7.06.2024].
- Drobner H.R., *Person-Exegese und Christologie bei Augustinus. Zur Herkunft der Formel „una persona”*, Leiden 1986.
- Housset E., *L'intériorité d'exil. Le soi au risque de l'altérité*, Paris 2008.
- Housset E., *L'invention de la personne par saint Augustin et la métaphysique contemporaine*, Quaestio: annuaire d'histoire de la métaphysique (= The Yearbook of the History of Metaphysics = annuario di storia della metafisica = Jahrbuch für die Geschichte der Metaphysik), 2006, 6, s. 463-482 [<https://normandie-univ.hal.science/hal-01879986/document>] [dostęp: 7.06.2024].
- Housset E., *La vocation de la personne. L'histoire du concept de personne de sa naissance augustinienne à sa redécouverte phénoménologique*, Paris 2007.
- Moreau F.-R., *La notion chrétienne de Personne: interactions entre théologie trinitaire et anthropologie dans la théologie latine*, <https://www.communautesaintmartin.org/wp-content/uploads/2017/02/la-notion-chretienne-de-personne-interactions-entre-theologie-trinitaire-et-anthropologie-dans-la-theologie-latine-.pdf> [dostęp: 7.06.2024].
- Petit J.-F., *La personne chez saint Augustin*, «Itinéraires Augustiniens» 50 (2013), s. 42-46.
- Quatrefages M., *Augustin et «persona»*, w: *La personne et le christianisme ancien*, red. B. Meunier, Paris 2006, s. 73-99.
- Rondeau M.-J., *Les Commentaires patristiques du Psautier (IIIe-Ve siècles). Exégèse prosopologique et théologie*, OCA, 220, t. 2, Rome 1985.
- Stefańczyk A.P., *Święty Augustyn, List do Woluzjana (Epistola 137), 11*, „Vox Patrum” 30 (2010), s. 883-902.
- Witko K., „Hypóstasis” i „prósôpon” w refleksji teologicznej Ojców kapadockich na temat Trójcy Świętej, w: K. Witko, *Przejście. Śladami paschalnej wiary po krainie teologii*, Lublin 2014, s. 85-106.
- Witko K., *U zarania łacińskiego pojęcia osoby (persona). Przyczynek do teologicznego myślenia o osobie*, „Vox Patrum” 35 (2015), s. 518-521.
- Witko K., *Wcielenie – osoba – zaangażowanie. Emmanuel Mouniera personalizm chrześcijański*, Lublin 2012.
- Witko K., *Zagadnienie osoby w personalizmie Emmanuel Mouniera*, w: tegoż, *Przejście. Śladami paschalnej wiary po krainie teologii*, Lublin 2014, s. 60-69.